ISSN 2181-7138

МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2024

3/1-сан

Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинети жанындағы Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының 25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды

Қарақалпақстан Баспа сөз ҳәм хабар агентлиги тәрепинен 2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды. №01-044-санлы гуўалық берилген.

Нөкис

3/1-сан *2024*

март

Шөлкемлестириўшилер:

Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириў Министрлиги, ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ
Сапардурды АБАЕВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ
Интизар АБДИРИМОВА
Тўлқин АЛЛАЁРОВ
Марифжон АХМЕДОВ
Умида БАҲАДИРОВА
Фархад БАБАШЕВ
Ботир БОЙМЕТОВ
Гулзода БОЙМУРОДОВА
Шахло БОТИРОВА
Маманазар ДЖУМАЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)
Алишер ЖУМАНОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Холбой ИБРАГИМОВ
Шохида ИСТАМОВА
Умида ИБРАГИМОВА
Лола ИСРОИЛОВА
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз, Қазақстан)
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)
Меруерт ПАЗЫЛОВА
Асқарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Захия НАРИМБЕТОВА
Хушбоқ НОРБЎТАЕВ
Улфат МАҲКАМОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Сафо МАТЧОН
Шукурилло МАРДОНОВ
Камаладин МАТЯКУБОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Барлықбай ПРЕНОВ
Раъно ОРИПОВА
Бахтиёр РАХИМОВ
Фурқат РАЖАБОВ
Светлана СМИРНОВА (Москва, Россия)
Дилшода САПАРБАЕВА
Феруза САПАЕВА
Зайниддин САНАҚУЛОВ
Қаҳҳор ТУРСУНОВ
Амина ТЕМИРБЕКОВА
Нурзода ТОШЕВА
Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Тажибай УТЕБАЕВ
Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Вохид КАРАЕВ
Гулмира ҚАРЛЫБАЕВА
Ризамат ШОДИЕВ
Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Гавхар ЭШЧАНОВА
Қонысбай ЮСУПОВ

МАЗМУНЫ

ТИЛ ҲӘМ ӘДЕБИЯТ

Тилеумуратова Г.Т. Қорақалпоқ адабиётин ўқитишда халқ оғзаки ижодидадан фойдаланиш усуллари 9
Aytbayev D.T. Ergash gapli qo‘shma gaplarda diktum va modusning ifodalanishi 13
Mamarizayeva F.Z. Tarjimada badiiy asar uslubini saqlashning turli strategiyalari va bu jarayonning o’ziga xosligi (S.Ahmadning “Jimjitlik” asari misolida) 17
Qurbonova D.A. Neyrolingvistikaning fan sifatidagi ahamiyati 22
Odiljonova K.A. Leksikologiya hamda uni o’qitishga doir o’quv materiallari mazmuni hamda o’quvchilarda leksik kompetentlikni shakllantirish hamda so’zdan foydalana olishning mavjud ahvoli 27
Sultonkulov O.J. Zamonaviy tilshunoslikda “Vaqt” konseptini pragmatik jihatdan o‘rganish masalalari 34
Еркибаева Г.Г., Турсыналиева Г.Б., Абдикаримов А. Фразеологические словари и фразеологическая компетенция 39
Otabayev M. N. The role of games in teaching English 45
Majidova G. Strategies for developing students’ critical thinking skills in teaching foreign languages 49

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Turumbetova A. Oqiw sabaqlarinan tisqari dógerek jumislarin ótkeriw metodikasi 54
Temirbekova A.O., Sarıbaeva B. Jáhán tálim sistemasında - tálim 63
Тулишов Ғ. Талабаларда креативликни баҳолашнинг ўзига хос хусусиятлари 67
Ismadiyarova U.A. Ma’naviy-ahloqiy tarbiya mexanizmlarini etnopsixologik qadriyatlar asosida takomillashtirish 73
Юсупов С. С. Таълим-тарбия тизимини бошқарувида раҳбарлик ва ташкилотчилик фаолиятининг педагогик асослари 80
Абдураҳимов Қ.А. Тафаккур жараёнига айтиб туришларнинг таъсири ва роли 89
Рўзиматов Э.Й., Рўзиматов Э.Э. Замонавий ўқитувчи-келажак бунёдкори 99
Turdiqulova N.T. Kasbiy kompetentlikni shakllantirish jarayonida xorijiy tajribalardan foydalanishning samaradorligi 103
Хамрокулова Ш.Э. Даволаш педагогикасининг фан сифатида ривожланиши 113
Содиков У., Жўраев А. Масалаларни ечишда ўқувчиларда математик моделлаштириш кўникмаларини шакллантириш 120
Абдуллаева Г.А. Маънавий тарбияни миқдорий хусусиятлари 125
Хайдарова Х.Р. Ёшлардаги ахборот-виртуал саводхонликни ривожлантиришда рақамли медианинг роли 130
Хамрокулова Ш.Э. Экологик тарбия механизмларини такомиллаштиришнинг методологик асослари 135
Худайназаров Т.А. Талабалар ўқув фаолияти самарадорлигини таъминлашда рағбат ва жазо феноменларининг роли 141
Аҳрарова З.Б. Маънавий - ахлоқий тарбия жараёнларида Маҳмудхўжа Беҳбудийнинг ижтимоий – педагогик меросидан фойдаланиш 148
Jumabaev A.D. Axloqiy ta’limda qo’llaniladigan usullar va texnologiyalarning o’ziga xos xususiyatlari 154
Xushbaqov D. Q., Sodiqov U. J. Talabalarda mental dunyoqarashni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari 163
Sultansaidova M.A. Xorijiy tajribalar asosida bo’lajak tarbiyachilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish 170
Абдурахимова Д.А. Интегратив ёндашув асосида бўлажак офицерларнинг ахлоқий-руҳий, жанговар компетентлигини ривожлантиришда маънавий маданиятнинг роли 175
Mirzayev Sh.T. Harbiy ta’lim fakultetlari talabalarining innovatsion fikrlashlarini rivojlantirish omillari 182

Urozov F.I. O‘quvchilarni milliy o‘zlikni anglash kompetensiyalarini shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari 188
Normurotova A. Tabiiy fanlarni o‘qitish mexanizmlarini integrativ yondashuv asosida takomillashtirish 194
Muxtarova L .A. Jahon ilm-fanida ekologik xavfsizlik muammolarini o‘rganish tendensiyalari 201
Sapayev U.A. Ta’lim jarayonida talabalarni innovatsion faoliyatga tayyorlash mexanizmlarini yaratish zarurati va uni jamiyatni rivojlanishidagi ahamiyati 209
Ibadullayev Q.M. O’zgaruvchan dunyoda psixologik-pedagogika fanining o’zgarishi 213
Teshabayeva Z.S. Ta’limni modernizasiya qilish sharoitida mustaqil ta’lim loyihalari orqali talabalarning kasbiy mahoratlarini shallantirish 219
Shodiyeva G.X. Ijtimoiy-gumanitar fanlarga oid darsliklarning o‘qitilish jarayonini o‘rganishning pedagogik mazmuni 222
Ruzmetova M.A. Bo’lajak pedagogning kasbiy kompetentsiyasi tushunchasining mazmun va mohiyati 227
Исманова М.А. Талабаларда касбий-креатив кўникмаларни шакллантиришнинг ривожлантириш йўллари 232
Saidqulova G.O. Yangi O‘zbekiston sharoitida ta’lim muassasalari rahbarining jamoada axloqiy muhitni shakllantirishdagi pedagogik yondashuvi 239
Abdumannopov M. I.Talabalarni pedagogik faoliyatga tayyorlashda e-assessmentning pedagogik-psixologik jihatlari 242
Xolmatova S.K. Kredit-modul tizimi bo‘yicha ta’lim olayotgan talabalarning mustaqil ishini tashkil etish 247
Axmadaliyev S.Y. Ta’lim va tarbiya uzluksizligini amalga oshirishning elektron resurslari 252
Бабашев Ф.А. Новые возможности в PR-продвижении высших образовательных организаций в Узбекистане: состояние, перспективы развития 255
Кадыркулов Е. Актуальные вопросы современной психологии 259
Shodmonov Sh.A. The impact of digitalization of education on contemporary pedagogy 263
Mominova G. Pedogogical conditions for the organization of home education for students with disabilities 269

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲӘМ РУЎХЫЙЛЫҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Овлақулов Н.А. Ҳукумат ва фуқаролар ўртасидаги муносабатларни мувозанатлаштирда оммавий ахборот воситаларининг ўрни 274
Уралова Р.М. Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон миллий университети асосий кутубхонасининг иккинчи жаҳон уруши йилларидаги фаолияти 278
Рустемов А.Т. Умумтаълим мактаб ўқувчиларида толерантлик маданиятини шакллантиришда ота-оналар ва ўқитувчиларнинг роли 284

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Xojanazarova R.M., Bazarbaeva S.K., Ametova U.SH., Tanirbergenova S. Oliy o‘quv yurtlarida kvant mexanika kursini o‘qitishda izchillik va uzluksizlik tamoyillarini qo‘llanishning nazariy asoslari 288
Muslimova Yu.Ch. Umumiy astronomiya kursida “gravitatsion to‘lqinlar” mavzusini o‘qitish 296
Muslimova Yu.Ch. Pedagogika universitetida astronomiyani o‘qitishni takomillashtirish 301
Hakimov B. M. Geogebra yordamida tasvirlarni modellashtirish 306
Tursunov Q.Sh., Murodillayeva M. A. Neft gaz kimyo sanoati texnologiyasi ta’lim yo‘nalishi talabalarida kasbiy mobillikni shakllantirish muammolari 311
Давронов Ш.Р., Муродова У.М. Анализ стандартов и протоколов в сфере интернета вещей усовершенствование модели передачи данных 319

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБ ЎҚУВЧИЛАРИДА ТОЛЕРАНТЛИК МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ОТА-ОНАЛАР ВА ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ РОЛИ

Рустемов А.Т.
Чирчиқ давлат педагогика университети
Мактабгача таълим факультети ўқитувчиси

Таянч сўзлар: толерантлик, оила, бола, мактаб, ўқитувчи.
Ключевые слова: толерантность, семья, ребенок, школа, учитель.
Key words: tolerance, family, child, school, teacher.

Кириш: Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2017 йил 19 майдаги "Миллатлараро муносабатлар ва хорижий мамлакатлар билан дўстлик алоқаларини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Фармонига мувофиқ Республика байналмилал маданият маркази ва Ўзбекистон хорижий мамлакатлар билан дўстлик ва маданий-маърифий алоқалар жамиятлари кенгаши негизида Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Миллатлараро муносабатлар ва хорижий мамлакатлар билан дўстлик алоқалари қўмитаси ташкил этилди. Ҳозирда Қўмита қошида 138 та миллий маданий марказ фаолият юритади. Мазкур Қўмитанинг асосий вазифалари жамиятда миллатлараро ҳамжиҳатлик ва бағрикенгликни таъминлашга қаратилган давлат сиёсатини изчил амалга ошириш, дўстлик ва кўп миллатли ягона оила туйғуси муҳитини мустаҳкамлаш, ёшларни миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат руҳида тарбиялаш, мамлакатимизда яшовчи турли миллат ва элатлар вакилларининг ўзига хос миллий анъаналари ва урф-одатларини асраб-авайлаш, хорижий мамлакатларда давлатимизнинг тинчликсевар сиёсати, демократик ҳуқуқий давлат, кучли фуқаролик жамияти қуриш борасида Ўзбекистоннинг мақсад ва вазифаларини, шунингдек, бугунги кунда мамлакат ҳаётининг барча соҳаларида эришилаётган муваффақиятларни кенг тарғиб қилиш ва бошқалардан иборат.

Шу нуқтаи назардан толерантлик тарбияси ҳар бир оиладан бошланиши ва бу бугунги куннинг асосий масаласига айланиши керак. Толерантлик тарбияси биринчи навбатда оиладан бошланади. Оила ёш авлоднинг шахс сифатида шаклланишининг манбаидир. Бола учун оила бир томондан яшаш муҳити бўлса, иккинчи томондан тарбиявий муҳитдир.

Асосий қисм. Оилада нотўғри мулоқот ўқитувчиларни ҳам, ота-оналарни ҳам ташвишга соладиган кенг тарқалган муаммодир.

Оилада муносабатларнинг нотўғри шаклланиши ва унинг давомийлиги боланинг руҳиятига жиддий таъсир кўрсатишини ҳаётнинг бориши исботлайди. Замонавий олимлар оиладаги муносабатларни ота ва она ўртасидаги муносабатлар, ўрта авлод ва катта авлод ўртасидаги муносабатлар, ота-оналар ва болалар ўртасидаги муносабатлар деб ҳисоблашади.

Олимларнинг фикрига асосланиб, улар оилада ота-она ва фарзанд ўртасидаги муносабатлар турларини 4 турга бўладилар: диктат, опека, аралашмаслик ва ҳамкорлик.

«Диктат» - муносабати ота-оналарнинг талаб ва буйруғини биринчи ўринга қўяди. Шуннан келиб чиқиб Макаренко, агар талаб ҳурмат билан бирлаштирилмаса, бу болалар тарбиясига зарар етказиши ҳақида огоҳлантирган.

– Опека - диктатга қарши туриш, болага ҳаддан ташқари ғамхўрлик қилиш орқали еркинлик бермаслик, уни ўз-ўзидан қийинчиликларни енгишга ўргатмаслик бола тарбиясига ҳам зарарли.
– Аралашмаслик - бу турдаги муносабатлар болалар ва ота-оналар ўртасида ҳиссий илиқлик яратмайди, чунки тартиб-интизом талаблари ва нормалари амалга оширилмайди.
– Ҳамкорлик – идеал турдаги муносабатлар, болага бўлган муҳаббат, болани тушуниш ва ҳурмат қилиш талаблар бирлиги билан бирлаштирилган. Бу ерда диктат, опека, аралашмаслик ота-оналар ва болалар ўртасидаги муросасизликни кўрсатадиган муносабатлар турлари бўлса, ҳамкорлик, аксинча, толерантлик тарбияси учун енг мос муносабатлар тури ҳисобланади.

Оила болага одамлар билан мулоқот қилишда муҳим тажриба беради, у ерда у мулоқот қилишни, бошқаларни тинглашни ва уларнинг нуқтаи назарини ҳурмат қилишни, қариндошлари билан сабр-тоқатли бўлишни ўрганади. Ота-оналар толерантлик намунаси бўлиши керак. Толерантлик хулқ-атвор тажрибасини ўрганишда ота-оналар ва қариндошлар томонидан келтирилган мисоллар катта аҳамиятга ега. Болада толерантликни ша-

ксшлантиришнинг енг муҳим омили - бу оилавий муносабатлар, ота-оналар ва қариндошлар ўртасидаги муомала услуби. [4]

Ўқитувчи ота-онани қайта тарбиялай олмайди, лекин у ота-она ва бола ўртасидаги муносабатларга таъсир кўрсатиши мумкин ва махсус иш асосида боланинг бошқаларга муносабатини тўғрилаш мумкин.

Болаларда толерантликни шакллантириш бўйича ўқитувчиларнинг ота-оналар билан ишлаши оилавий муносабатлар ва оилавий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилади.

Толерантликни шакллантириш мураккаб жараёндир. Бу йерда ҳам мактаб психологи ва синф раҳбари ёрдам бера олмайди. Аввало, биз психолог ёрдамига мурожаат қилишимиз кераклиги аниқ. Яъни, инсоннинг бағрикенглик даражасини диагностика қилмасдан, уни шакллантириш ишини режалаштириш мумкин емас. Шунинг учун психолог турли усуллар ёрдамида шахсий бағрикенгликнинг шаклланиш даражасини аниқлаши керак.

Хулоса. Толерантлик онги оёқ остида шаклланмайди. Умуман инсонда толерантликни шакллантириш учун у маънавий камолотнинг маълум босқичларини босиб ўтиши керак ва бу педагогик муаммодир. Шунинг учун ҳам охирги пайтларда мактабларда толерантлик ҳақида кўп гапирилмоқда. Чунки шахс у йерда тарбияланади ва шаклланади.

Мактаб асосий таълим муассасаларидан бири бўлсада, болаларда толерантлик фазилатларини шакллантириш имкониятлари жуда кам. Жамиятда болаларга муносабат бағрикенг, дея олмаймиз. Кўпгина тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, катталар болаларга кам еътибор беришади ва уларни тўлиқ тушунмайдилар. Мактаб болалар учун еркинлик ва бағрикенглик марказига айланиши керак. Толерантликни шакллантиришнинг ўта муҳим манбаи ўқитувчининг ўқувчи билан педагогик муносабатидир. Бу ерда ўқитувчи бу сифатнинг ҳар қандай вазиятда кўринишини таъминлайди.

Ўқувчиларни толерантликка ўргатиш ва тарбиялаш, уларнинг ҳаётий позициясини шакллантириш учун шахсга қаратилган ишлар олиб борилиши керак. Бу ўқувчилар ўртасида тарбиявий ишларни одамлар учун умумий қадриятларни шакллантиришга йўналтиришдан иборат: турли мафкуравий қарашлар, ижтимоий-иқтисодий шароитлар, сиёсат, маданият, диний еътиқодлар ва бағрикенглик. Фазилатли жамиятда таълим муассасаси ўқувчида бир-бирига, ота-онага ва атрофдагиларга ҳурматли муносабатда бўлиш, кексалар ва ёш болаларга ғамхўрлик қилиш, ёрдам кўрсатиш, табиат ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш каби фазилатларни шакллантириши керак.

Адабиётлар:

1. Шаяхметова М. Толеранттылықты қалыптастырудың кейбір педагогикалық мәселелері //Ұлт тағлымы – 2008.- N2.23-26 бет.
2. Жусанбаева, Г.Толеранттылық - өзара сыйласымдықты қалыптастыру құралы// Воспитание школьника=Оқушы тәрбиесі. - 2012. - № 10. - С. 2-5
3. Жұмабайұлы М. Педагогика. Алматы, 1992.
4. П.В.Степанов. Толерантный человек: как его воспитать? // Народное образование, №6, 2001.

РЕЗЮМЕ

Мақолада толерантлик тарбияси ҳар бир оиладан бошланиши ва бу бугунги куннинг асосий масаласи тўғрисида.

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о том, что воспитание толерантности начинается с каждой семьи и это главный вопрос сегодняшнего дня.

SUMMARY

The article says that education of tolerance begins with every family and this is the main issue of today.